

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig. Een sociologisch-economische beleidsstudie

Heuvel, J.H.J. van den; Maarseveen, J.G.S.J. van

Citation

Heuvel, J. H. J. van den, & Maarseveen, J. G. S. J. van. (1988). Boekbespreking van: Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig. Een sociologisch-economische beleidsstudie. *Acta Politica*, 23: 1988(2), 245-248. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449663>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449663>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- Freud, Sigmund, 1901, *The psychopathology of everyday life*. New translation in Sigmund Freud, *Standard edition*, vol. VI. Hogarth Press, London 1960.
- Freud, Sigmund, 1909, *Notes upon a case of obsessional neurosis*. Translation in Sigmund Freud, *Standard edition*, vol. X. Hogarth Press, London 1955.
- Gur, R.C., and H.A. Sackheim, Self-deception: a concept in search of a phenomenon. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1979.
- Lewis, David, *Philosophical papers*, vol. II. Oxford University Press, New York 1986.
- Lock, Grahame, Filosofie en psychoanalyse: de verdeelde geest. *Thauma* (Leiden), 3, 1987, 11, March 1987.
- Mackie, J.L., Newcomb's paradox and the direction of causality. In: J.L. Mackie, *Logic and knowledge*. Clarendon Press, Oxford 1985.
- Neumann, John von, and Oskar Morgenstern, *Theory of games and economic behavior*. John Wiley, New York 1944.
- Nozick, Robert, Newcomb's problem and two principles of choice. In: N. Rescher, (ed.), *Essays in honor of Carl G. Hempel*. Reidel Dordrecht 1969.
- Parfit, Derek, *Reasons and persons*. Clarendon Press, Oxford 1984.
- Pears, David, Motivated irrationality, Freudian theory and cognitive dissonance. In: Richard Wollheim and James Hopkins (ed.), *Philosophical essays on Freud*. Cambridge University Press, Cambridge 1982.
- Pears, David, *Motivated irrationality*. Clarendon Press, Oxford 1984.
- Plon, Michel, *La théorie des jeux: une politique imaginaire*. François Maspero, Paris 1984.
- Quattrone, George A., and Amos Tversky, Self-deception and the Voter's Illusion. In: Jon Elster (ed.), *The multiple self*. Cambridge University Press, Cambridge 1986.
- Steedman, Ian, and Ulrich Krause, Goethe's *Faust*. Arrow's possibility theorem and the individual decision-taker. In: Jon Elster (ed.), *The multiple self*. Cambridge University Press, Cambridge 1986.

Boekbesprekingen

W.J. Dercksen, **Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig. Een socio-logisch-economische beleidsstudie**, Van Gorcum, Assen-Maastricht 1986.

De Nederlandse regering stond na de periode van het herstelbeleid (1945-1949) voor de opgave de economische ontwikkeling krachtig te stimuleren. De Marshall-hulp bood daartoe een gunstige uitvalsbasis, maar de economie moest op eigen kracht verder. De vraag was op welke doelstellingen het macro-economisch beleid gericht zou worden. Zou gekozen worden voor een actief, planmatig en sturend overheidsbeleid, zoals met name de sociaal-democraten in de periode vlak vóór de Tweede Wereldoorlog met het planisme beoogden, of zou het sociaal-economisch beleid voorwaarden moeten scheppen om een zo gunstig mogelijke positie voor de vrije markteconomie te bereiken?

Na enkele jaren van wederopbouw werd vanaf 1949 via de eerste industrialisatienota een industrialisatiebeleid in gang gezet dat de sociaal-economische ontwikkeling van ons land tot in de jaren zestig zou toonzetten. Achteraf bleek dit, gezien het bereikte welvaartsniveau, een succesformule te zijn. De voorwaarden werden geschapen waaronder particuliere ondernemingen in staat waren te produceren en te exporteren. Het doel van dit beleid was door industrialisatie de beroepsbevolking voldoende werkgelegenheid te bieden, de uitstoot van arbeidskrachten uit de landbouw op te vangen en via export de handels- en betalingsbalans te verbeteren.

In dit proefschrift worden de verschillende facetten van dit beleid bestudeerd: de loonpolitiek, het begeleidend prijsbeleid, de fiscale politiek (vervroegde afschrijving, investeringsaftrek), de financiering van industriële investeringen, de bevordering van de arbeidsproductiviteit, het technologiebeleid, de stimulering van het arbeidsaanbod via het technisch onderwijs en ten slotte het regionale industrialisatiebeleid. Dercksen stelt dat de industrialisatiepolitiek destijds een gecoördineerd project van overheidsbeleid 'avant la lettre' was. De genoemde aspecten van dit gecoördineerde project behandelt hij systematisch door de gehanteerde beleidsinstrumenten te beschrijven en de resultaten (in zoverre die waarneembaar en rechtstreeks aan het gevoerde beleid zijn toe te schrijven) te inventariseren. De directe koppeling tussen beoogde beleidsdoelstellingen en beleidsuitkomsten geeft deze

studie een interessante spankracht doordat de auteur de resultaten van het beleid uitdrukkelijk binnen de maatschappelijke en politieke en daardoor normatieve context analyseert. Resultaten van gevoerd beleid worden in dit proefschrift steeds geconfronteerd met de doelstellingen van actoren (politici, werknemers, werkgevers, SER etc.).

De lezer, die verwacht dat in deze dissertatie wordt aangetoond wat de effecten zullen zijn van bepaalde beleidsmaatregelen, wordt tevoren gewaarschuwd. Beschreven wordt hoe beleidsprocessen verlopen, niet hoe ze zullen verlopen. Om dit laatste aan te tonen zou de maatschappij een laboratorium moeten zijn, waarin de effecten van een bepaalde beleidsmaatregel geïsoleerd kunnen worden onderzocht. Daarbij komt dat de cijfermatige concretisering van beleidsdoelstellingen achteraf al vragen genoeg kan opleveren zoals de analyse van de effecten van de geleide loonpolitiek treffend illustreert.

Het gaat in deze 'sociologisch-economische studie' in feite om een historische analyse van beleidsprocessen. Die analyse stoelt echter voornamelijk op gepubliceerd materiaal. Diepgaand archiefonderzoek is achterwege gebleven. In dit opzicht is de analyse van de beschreven beleidsprocessen beslist niet uitputtend.

In de tijd beweegt zich deze dissertatie tussen de eerste industrialisatie-nota (1949) van de minister van Economische Zaken, dr. J.R.M. van den Brink, en de welhaast plechtstatige afkondiging van de beleidsbeëindiging in 1963 door de toenmalige minister, dr. J.W. de Pous. Daarmee komen we op de caesuren die de auteur gekozen heeft. Dercksen legt in zijn studie terecht voortdurend een relatie met de vooroorlogse situatie. De Tweede Wereldoorlog wordt met andere woorden beschouwd als een inbreuk op, maar vormt geen breuk met, de naoorlogse sociaal-economische politiek waarvoor in de jaren twintig de ideeën werden uitgewerkt en die soms al in de jaren dertig (gedeeltelijk) werden verwezenlijkt. Dit laatste mede onder invloed van de economische recessie in het interbellum, die het vertrouwen in de heilzame werking van het particulier initiatief ondermijnde en tot zoveel crisisinterventiemaatregelen van overheidswege noopte. Overheidsregulering van de marktverhoudingen werd in de crisisjaren dertig niet meer principieel afgewezen, al klonk de roep daartoe in de ordeningsdiscussie nog wel wat zwak door, behalve in het Plan van de Arbeid (1935). Aangezien de auteur voldoende rekening houdt met de historische continuïteit, is het alleszins verantwoord bij een studie van het industrialisatiebeleid het beginpunt hiervan na de wederopbouw (te beschouwen als een rechtstreeks uitvloeisel van de oorlog) te plaatsen met als startsein de industrialisatie-nota van september 1949. In overeenstemming daarmee ligt het voor de hand het eindpunt te leggen bij de laatste nota die onder dat beleid gerangschikt kan worden, de achtste nota over het industrialisatiebeleid (1963). Maar beleidsbeëindiging *ex cathedra* betekent nog niet, dat de praktijk daarmee ophoudt. Het zou niet overbodig zijn geweest aan te tonen, dat daarna met het explicieter geformuleerde economisch groeibeleid kennelijk een ander beleidsregime (met andere doelstellingen en middelen) inzet. Dit is te meer nodig, omdat zich al vóór die tijd in het belangrijkste aspect van het industrialisatiebeleid, namelijk de geleide loonpolitiek, veranderingen voltrokken (gedifferentieerde loonvorming).

Enkele opmerkingen over de onderzoeksresultaten. Bijzonder lezenswaard is de analyse van de voor het industrialisatiebeleid gebruikte algemeen-economische instrumenten: de loon- en prijspolitiek en de fiscale politiek. Dercksen beschrijft beide beleidsinstrumenten op genuanceerde wijze. Zo staat hij onder meer stil bij de vraag waarom de geleide loonpolitiek zolang heeft kunnen duren, namelijk van 1945-1963. De reden daarvan ligt in de algemene politieke consensus over de economische doelmatigheid van deze loonpolitiek. Eenstemmig waren de grote politieke partijen van mening, dat ter bereiking van volledige werkgelegenheid en evenwicht op de lopende rekening lage exportprijzen, lage loonkosten en ruimte voor investeringen waren geboden. Wanneer echter de arbeidsmarkt in het begin van de jaren zestig overspannen raakt, de lage lonen tot zeer arbeidsintensieve investeringen leiden en technologische vernieuwing daardoor achterblijft, pas dan wordt de geleide loonpolitiek niet langer meer als economisch doelmatig beschouwd en ebt de politieke consensus snel weg.

Boeiend is de resultatenanalyse van de geleide loonpolitiek met betrekking tot de industrialisatie. Op grond van gedegen cijfermatig onderzoek, waarbij de studie van Van Hulst over de geleide loonpolitiek grondig wordt becommentarieerd, stelt de schrijver vast dat wetenschappelijk niet kan worden aangetoond dat de geleide loonpolitiek in een wezenlijk andere loonvoetontwikkeling resulteert als bij een stelsel van vrije loonvorming het geval is. Aangenomen mag worden dat mede door het waarborgen van een stabiel prijsniveau het relatief lage loonpeil bijgedragen heeft aan verbetering van de export van de Nederlandse industrie.

Niet onbelangrijk is de normatieve winst van de geleide loonpolitiek, te weten de invoering van een minimumloon (1945) en het aanvaarde beginsel 'gelijk loon voor gelijke arbeid'. Dit laatste houdt een geringere loondifferentiatie in tussen bedrijfstakken. Aangetoond wordt dat deze differentiatie in de jaren vijftig stabiel is, zodat op deze wijze een grotere gelijkheid tussen de arbeiderslonen in de diverse bedrijfstakken ontstaat dan voor de oorlog.

In het hoofdstuk over de betekenis van de fiscale politiek voor de industrialisatie wordt aannemelijk gemaakt dat door de vennootschapsbelasting te ontzien de industriële investeringen positief beïnvloed zijn. Treffend is de vergelijking op dit punt tussen de belastingregimes van Nederland en West-Duitsland. Beide landen hebben in de bestudeerde periode relatief hoge investeringsquotes. Nederland bereikt dit door lage lonen en matige bedrijfsbelastingen, waardoor de interne financiering van de investeringen wordt bevorderd en met name de reeds gevestigde bedrijven worden bevoordeeld. West-Duitsland hanteert daarentegen hoge bedrijfsbelastingen en treft gunstige maatregelen voor de kapitaalmarkt, waardoor de externe financiering van de investeringen wordt bevorderd. Het Nederlandse beleid had daardoor een statischer karakter dan het Duitse dat sterk gericht was op de dynamiek van de kapitaalmarkt.

Ook het meer specifieke beleid ten aanzien van industrialisatie krijgt ruime aandacht. Hieruit blijkt – hoewel de overheid streefde naar sturing op afstand ter correctie van marktimperfecties – dat diezelfde overheid door voorwaardenschepende bijdragen (kredietverlening voor industriële investeringen) en door directe

bijdragen (staatsdeelnemingen en met name investeringen van openbare nutsbedrijven) zeer nauw bij de naoorlogse industrialisatie betrokken is geweest. Doelgericht was het overheidsbeleid ter verhoging van de kwaliteit van de arbeid door verbetering van het technisch onderwijs. Zeer gericht ook was het beleid voor de totstandkoming van industriële investeringen in regionale probleemgebieden en ter verhoging van de produktiviteit. Bij dit laatste beperkt de uiteenzetting zich voornamelijk tot het werk van de Contactgroep Opvoering Produktiviteit (COP) in algemene zin. De relatie met het industrialisatiebeleid wordt niet specifiek belicht. Waarom niet de bijdragen die de afzonderlijke – thans slechts opgesomde – industriële produktiviteitscentra hebben geleverd, nader onderzocht? Aanvullend onderzoek kan hierop beslist meer licht werpen.

De auteur gaat voorbij aan de relatie tussen exportpolitiek en industrialisatie. Dit is betwistbaar. Industrialisatie was immers vooral gericht op vergroting van de export. Het verband tussen de groei van de industriële produktie en de uitvoer wordt node gemist. Handels- en exportbeleid hangen uiteraard, zoals de auteur beweert, nauw samen met de internationale ontwikkelingen. Maar dat hierbij voor Nederland in de naoorlogse periode het industrialisatiemotief nauwelijks een relevante factor is, is discutabel.

Ook ontbreekt een vergelijkende analyse van de acht in deze periode gepubliceerde industrialisatienota's waarin het overheidsbeleid wordt uitgestippeld. Een totaal overzicht van het gevoerde kabinetsbeleid, van de taakstellingen en realisatie hiervan blijft zodoende achterwege.

Aan de voorgaande kanttekeningen moet niet te zwaar worden getild. Dercksen heeft een belangwekkende studie geschreven en zich op deze wijze een eigen plaats veroverd in de aanzwellende literatuur over de naoorlogse sociaal-economische politiek, al is dat niet te danken aan de in de ondertitel van dit boek gesuggereerde sociologische, maar aan de sociaal-economische historische benadering die beleidsdoelinden aan beleidsuitkomsten relateert. De specifiek sociologische benadering, waarvan in dit boek de vervlechting tussen 'staat' en 'industrie' het object vormt, komt niet goed uit de verf. Tegen het einde van het proefschrift wordt de lezer onthaald op de theorie van het neocorporatisme, waarmee 'de talrijke bestuurlijke en financiële vervlechtingen van staat en industrie' verklaard moeten worden. Deze benadering kan eerder beschouwd worden als een toegift die tot verder onderzoek dient aan te sporen, dan als een bijdrage die meer inzicht in de industrialisatiepolitieke machtsverhoudingen biedt. Dat vereist ongetwijfeld dieper graafwerk, waarvoor de tijd (misschien) nog niet rijp is.

Als er ten slotte nog een les 'ter lering' zou kunnen worden getrokken dan zijn het de woorden die minister Van den Brink in zijn eerste industrialisatienota schreef, namelijk dat 'onder alle omstandigheden de rechtstreekse initiatieven van de Staat tot een relatief gering aantal grote projecten dienen te worden beperkt, al was het slechts omdat Overheidsorganen in het algemeen niet geschikt zijn om zich op vruchtbare wijze in te laten met de details van de leiding van een groot aantal middelgrote en kleinere bedrijven'. Deze terughoudendheid van de overheid zal voor menig hedendaags beleidsmaker herkenbaar zijn.

Bart van Heerikhuizen, **W.A. Bonger, socioloog en socialist**, Wolters-Noordhoff/Forsten, Groningen 1987.

Ondanks het feit dat er in ons land zelfs een handleiding is voor het schrijven van een biografie, die van de historicus Jan Romein, en er een flink aantal biografieën is verschenen of biografische schetsen, als die van het echtpaar Romein-Verschoor in *Erflaters van onze beschaving*, is er het hardnekkige cliché dat de geschiedschrijving in ons land zo weinig biografieën kent. Nu is het schrijven van een biografie geen eenvoudig karwei. Schrijvers van biografieën dienen er voor te zorgen een spannend levensverhaal te schrijven, dat echter niet zo meeslepend mag zijn dat de lezers te weinig kans krijgen om kennis en inzicht te verwerven betreffende de rol die de beschrevenen in hun tijd hebben gespeeld en de betekenis die ze daarbij hebben gehad. Er moet een subtiel evenwicht tot stand komen tussen de verbeeldingskracht van de schrijvers en hun wetenschappelijke kwaliteiten. En dat is geen geringe opdracht.

Het is jammer te moeten vaststellen dat Van Heerikhuizen die opdracht niet heeft vervuld. De oorzaak daarvan is niet dat de schrijver te hoog gegrepen zou hebben. Hij heeft eenvoudigweg niét naar het hierboven aangeduide evenwicht gegrepen. Eerlijkheidshalve moet daarbij worden opgemerkt, dat de schrijver dit enigszins verantwoordt in zijn 'Ten geleide'. Daarin zegt hij in zijn boek de dissertatie van Bonger centraal te hebben gesteld: 'Ik heb gekozen voor een drieluik waarbij, net als in geschilderde triptieken, het middendeel het belangrijkste is: daar wordt het hoofdwerk van Bonger vanuit verschillende gezichtspunten getoond'. En daar is Van Heerikhuizen uitstekend in geslaagd. Aan een niet-vakgenoot weet hij goed duidelijk te maken welke betekenis Bongers proefschrift 'Criminalité et conditions économiques' had en nog heeft in het nog steeds onbeëindigde 'nature-or-nurture' debat over de oorzaken van crimineel gedrag en criminaliteit in het algemeen.

Even kwam ik bij het lezen van dit middenstuk tot de gedachte dat Van Heerikhuizen zijn boek tot dit middenstuk had moeten beperken en dit slechts vergezeld had moeten doen gaan van een korte biografische schets. Maar dan zou het boek toch niet af zijn geweest. Bonger was namelijk een overtuigd aanhanger van wat toen het wetenschappelijk socialisme werd genoemd. Dat hij in de sociaal-democratie in ons land in de jaren twintig en dertig een belangrijke rol speelde, had in de biografische schets ondergebracht kunnen worden. Terecht heeft de schrijver daarom de nodige aandacht aan dat wetenschappelijk socialisme geschonken. Maar jammer genoeg niet voldoende en daarom wordt het spanningsveld tussen de wetenschappelijke socialist en de wetenschapsbeoefenaar niet goed voelbaar. Van Heerikhuizen toont wel zijn teleurstelling dat Bonger in zijn proefschrift zijn keuze in het nature-or-nurture debat voor nurture zo makkelijk afsluit met een lofzang voor de socialistische maatschappij, waar tal van oorzaken van crimineel gedrag zullen ontbreken. Maar hij had zijn teleurstelling nog meer kunnen toelichten door Bongers opvattingen over de werkwijze van de democratie zoals die in diens *Pro-*